

ТРАНСФАРМАЦЫІ ПРЫ ПЕРАКЛАДЗЕ СКАЗАЎ З БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ НА НЯМЕЦКУЮ (на матэрыяле "Палескай хронікі" І. Мележа)

Значнае месца ў мовазнаўчых даследаваннях займае пытанне аб перакладчыцкіх трансфармацыях. Многія лінгвісты закраналі гэту тэму ў сваіх працах (Л.С. Бархудараў, Я.І. Рэцкер, В.Н. Камісараў, Л.К. Латышаў, А.Л. Сямёнаў і інш.). Л.С. Бархудараў лічыць, што "пераклад можна лічыць пэўным відам трансфармацыі, а менавіта, моўнай трансфармацыяй" [1, с. 6]. Л.К. Латышаў і А.Л. Сямёнаў адзначаюць, што прынцып перакладчыцкай трансфармацыі грунтуецца "на наяўнасці ў мовах рыс семантычнага і структурнага падабенства" [2, с. 120]. Перакладчыцкімі трансфармацыямі яны лічаць "спосабы перакладу, якія выкарыстоўваюць матываваны адыход ад патэнцыяльна магчымага семантыка-структурнага паралелізму зыходнага і перакладнага тэксту" [2, с. 120]. Такім чынам, трансфармацыя – гэта пераўтварэнне канкрэтнай адзінкі арыгінала ў адзінку перакладу пры захаванні інварыянтнасці зместу.

Традыцыйна вылучаюць граматычныя, лексічныя і комплексныя (лексіка-граматычныя) трансфармацыі. Усе яны зводзяцца да чатырох тыпаў: замен, перастановак, дабаўленняў і апушчэнняў. У цэнтры нашай увагі – моўныя пераўтварэнні ў простых, складаназалежных і складаназлучаных сказах, якія выклікаюць іх структурную перабудову, а ў некаторых выпадках і сэнсавыя змены.

Пры перадачы простых сказаў на нямецкую мову назіраюцца наступныя трансфармацыі іх будовы.

Замена безасабовага аднастаўнага сказа асабовым двухстаўным:

а) няпэўна-асабовы сказ перабудоўваецца ў двухстаўны, у якім у якасці дзейніка выступае няпэўна-асабовы займеннік *man*: *Але працы не давалі* [3, с. 103] // *Aber man gab ihm keine* [4, с. 131]; б) няпэўна-асабовы сказ трансфармуецца ў двухстаўны з дзейнікам пасіўнага стану: *На другі дзень Васіля ўпершыню выклікалі працаваць* [3, с. 106] // *Am nächsten Tag wurde Wassil zum erstenmal zur Arbeit aufgerufen* [4, с. 135]; в) абагульнена-асабовы сказ замяняецца двухстаўным з асабовым займеннікам *du* у якасці дзейніка: *Ідзі, хлюпай насталамі, вядзі касой мерна, роўна, справа – налева, справа – налева* [3, с. 19] // *Du gehst, patschst mit den Bastschuhen im Sumpf, schwingst gemessen die Sense, gleichmäßig von rechts nach links, von rechts nach links* [4, с. 23]; г) безасабовы сказ перадаецца двухстаўным, дзе ў якасці фармальнага дзейніка ўжываецца безасабовы займеннік *es*: *Усё мацней угравала* [3, с. 20] // *Es wurde heiß* [4, с. 23]. Названыя трансфармацыі неабходны для выражэння двухстаўнасці сказаў у нямецкай мове.

Замена простага сказа складаназалежным: а) з даданай азначальнай: *Паўз агарод выбраўся на загуменную дарогу* [3, с. 44] // *An den Gemüsegärten vorbei kamen sie auf den Weg, der hinter die Scheunen führte* [4, с. 56]; б) з даданай часу: *Цяпер ён ішоў па цёмнай вуліцы, мясіў куранёўскую гразь і патроху астываў над сырм, халаднаватым ветрам з балота* [3, с. 324] // *Als er auf der dunklen, schlammigen Dorfstraße nach Hause stapfte, kühlte er allmählich ab unter dem feuchten, kalten Wind* [4, с. 427]; в) з даданай дапаўняльнай: *Яго поўніла разуменне вялікай, неспадзяванай бяды* [3, с. 45] // *Wassil spürte deutlich, dass er sich in einer schlimmen Lage befand* [4, с. 56].

Замена простага сказа складаным бяззлучнікавым: *Васіль не прыглядаўся асабліва, не перабіраў, не вымяркоўваў* [3, с. 29] // *Wassil nahm von all dem keine Notiz, er sann und grübelte nicht lange* [4, с. 36].

Перастаноўка: *Грыбок асцярожна прытуліўся да плота, даў дарогу* [3, с. 48] // *Hrybok gab ihm den Weg frei und drückte sich vorsichtshalber an den Zaun* [4, с. 61]. У перакладзе мяняюцца месцамі выказнікі: на першым месцы стаіць дзеяслоў *даў* (*gab*), на другім – *прытуліўся* (*drückte sich*). Такая замена не выклікае неадпаведнасці ў семантыцы адзінак.

Увядзенне ў структуру перакладнога сказа элементаў, якія адсутнічаюць у сказе арыгінала: *Пад вечар маці паслала яе ў склеп прынесці бульбы* [3, с. 363] // *Am Abend schickte die Mutter sie in den Keller auf dem Hof Kartoffeln holen* [4, с. 476]. Дабаўленне ў нямецкамоўны сказ назоўніка з прыназоўнікам *auf dem Hof* выклікана неабходнасцю ўдакладнення для носьбіта мовы перакладу рэаліі *склеп*, названай у арыгінале.

Адной з прычын з'яўлення дадатковых лексічных элементаў у перакладным тэксце з'яўляецца таксама і разыходжанне ў спалучальнасці беларускага і нямецкага дзеясловаў. Напрыклад: *Хадоська ўзяла* [3, с. 354] // *Chadoska nahm die Pilze* [4, с. 464]. Беларускі дзеяслоў *ўзяла* можа ўжывацца без дапаўнення, у той час як нямецкамоўны *nahm* патрабуе пасля сябе прамога дапаўнення. Гэтым тлумачыцца з'яўленне ў тэксце перакладу лексемы *die Pilze*, якая адсутнічае ў арыгінале.

Пропуск пэўных структурных элементаў сказа: *А больш турботы было па-за домам, з грэбляю* [3, с. 154] // *Aber noch mehr Sorgen bereitete ihm der Knüppeldamm* [4, с. 199]. Спалучэнне прыназоўніка з назоўнікам *па-за домам* апускаецца як неістотнае ў сэнсавых адносінах.

Пры перакладзе складаназлучаных сказаў магчымы наступныя пераўтварэнні.

Замена складаназлучанага сказа бяззлучнікавым: *Дзед Дзяніс патупаў на вуліцу, а яны падаліся над прыгуменне* [3, с. 53] // *Großvater Dsjanis stapfte auf die Straße, die Frauen liefen zu den Scheunen* [4, с. 66].

Замена складаназлучанага сказа складаназалежным: *Паўз малога на дарозе ехалі і шлі мужыкі, і амаль кожны падсмейваўся з яго бяды* [3, с. 13] // *Die Bauern, die an dem Jungen vorbeifuhren oder vorbeigingen, machten sich über ihn lustig* [4, с. 15]. Складаназлучаны сказ арыгінала замяняецца ў перакладзе складаназалежным з даданай азначальнай.

Замена складаназлучанага сказа двума сказамі: *Косцік падаў руку і хадюю гаспадара пайшоў у млын, а Васіль узяўся за пілу* [3, с. 109] // *Koszik gab Wassil die Hand und ging wie jemand, der hier Herr im Hause ist, auf die Mühle zu. Wassil griff aufs neue zur Säge* [4, с. 139].

Пры перадачы на нямецкую мову сінтаксічнай будовы складаназалежных сказаў арыгінала магчымы наступныя трансфармацыі.

Замена складаназалежнага сказа простым: а) даданая азначальная частка замяняецца ў перакладзе дзеепрыслоўем: *Смех і вясёлы гоман, што ўсё мацнелі ў хаце, падагравалі Міцю* [3, с. 313] // *Das zunehmende Gelächter und das vergnügte Stimmengewirr brachten Mizja noch mehr in Fahrt* [4, с. 412];

б) даданая часу замяняецца спалучэннем прыназоўніка з назоўнікам: *Пакуль ехаў дадому, думкі Башлыкова блыталіся* [5, с. 173] // *Auf dem Heimweg waren Baschlykows Gedanken völlig durcheinander* [6, с. 67]; в) даданая часу замяняецца аддзееслоўным назоўнікам з прыназоўнікам: *Калі Васіль наглядзеў на яе, зрабілася нібы яшчэ халадней* [3, с. 119] // *Schon beim Hinschauen fröstelte es Wassil* [4, с. 152].

Замена складаназалежнага сказа бяззлучнікавым: *Гаворка на гэтым перарвалася, бо падышоў Яўхімаў бацька з пляшкаю, стаў наліваць гарэлку маладым* [3, с. 387] // *Das Gespräch brach ab, der Alte kam mit einer Flasche heran und schenkte den Brautleuten Schaps ein* [4, с. 507].

Замена тыпаў даданага частак: а) даданая азначальная замяняецца акалічнаснай выніку: *Дым плыў угару, хмаркаю віс вакол лямпы, якая ціха сінела і хліпала* [3, с. 136] // *Der Tabakrauch stieg empor und legte sich wie eine Wolke um die Lampe, so daß die Flamme leise knisterte und flackerte* [4, с. 175];

б) даданая азначальная замяняецца акалічнаснай часу: *Учора дакараў суседа Васіля, які свежаваў авечку* [3, с. 172] // *Gestern hatte er den Nachbarn Wassil verspottet, als der einem Schaf das Fell abzog* [4, с. 223].

Замена складаназалежнага сказа двума простымі: *Васіль ужо зноў угерэўся, калі хтосьці на-прыяцельску ляпнуў яго па плячы* [3, с. 108] // *Wassil kam erneut ins Schwitzen. Plötzlich klopfte ihm jemand freundlich auf die Schulter* [4, с. 137].

Перастаноўка: а) галоўная частка, якая ў арыгінале стаіць на першым месцы, у перакладзе трапляе на другое месца: *Не было ў ім яснасці і тады, калі ўжо збочыў на загумную дарогу, пакіраваў да школы* [5, с. 164] // *Sogar als er schon hinter den Tennen war und auf die Schule zufuhr, herrschte noch keine Klarheit in ihm* [6, с. 61]; б) галоўная частка становіцца даданай часу: *Ён ужо*

намерыўся падступіцца да самага важнага і цяжкага, да самай вялікай траты, калі паявіўся і сам Нохім [3, с. 281] // *Als er zu dem wichtigsten und schwierigsten Kauf übergehen wollte, tauchte der alte Nochim auf* [4, с. 369].

Спрашчэнне будовы складаназалежнага сказа: *Бацька запрог каня, каб ехаць дамоў, калі к ім падышла чарнявенькая кволая дзяўчына ў кароценькім гарадскім паліто і шапачцы* [3, с. 278] // *Als der Vater schon das Pferd für die Heimfahrt vorspannte, trat ein schwächtiges, dunkelhaariges Mädchen in kurzem städtischem Mantel und einem Mützchen auf sie zu* [4, с. 365]. Складаназалежны сказ у арыгінале мае дзве даданыя часткі, а ў перакладзе – адну.

Пропуск: *Пасля таго як яны адышлі, Ганна і Хадоська трохі стаялі моўчкі* [3, с. 234] // *Hanna und Chadoska standen eine Weile schweigend beisammen* [4, с. 305].

Такім чынам, шматлікія структурныя пераўтварэнні пры перакладзе сінтаксічных адзінак арыгінала абумоўлены тым, што граматычная будова сказа ў нямецкай мове, у параўнанні з беларускай, характарызуецца двухстаўнасцю. Найбольш распаўсюджаны тып перакладчыцкіх трансфармацый – замены (86%). Значна радзей ужываюцца перастаноўкі (4%), дабаўленні (2,5%), спрашчэнні (1,5%) і пропускі (6%). Разгледжаныя моўныя пераўтварэнні закранаюць не толькі структуру сказа, але і аказваюць уплыў на семантычную напоўненасць сінтаксічных адзінак.

Літаратура

1. *Бархударов, Л.С.* Язык и перевод: вопросы общей и частной теории переводов / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. *Латышев, Л.К.* Перевод: теория, практика и методика преподавания: учеб. пособие для студ. переводческих фак-тов вузов / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 192 с.
3. *Мележ, І.* Збор твораў: у 10 т. / І. Мележ. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. – Т. 5: Людзі на балодзе: раман з "Палескай хронікі". – 415 с.
4. *Melesh, I.* Menschen im Sumpf / I. Melesh. – Berlin: Verlag Volk und Welt, 1974. – 519 с.
5. *Мележ, І.* Збор твораў: у 10 т. / І. Мележ. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. – Т. 7: Завсі, снежань: раман з "Палескай хронікі". – 558 с.
6. *Melesh, I.* Dezember, Stürme / I. Melesh // Sowjetliteratur. – 1981. – № 2. – С. 10–99.